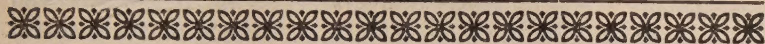
Gereformeerd Theologisch Tijdschrift.
Redactie-Adres: Prof. Dr T. HOEKSTRA te Kampen.
Aflevering 12. April 1923.

LEED DE PROFEET EZECHIEL BIJ TUSSCHENPOOZEN AAN ONVERMOGEN TOT SPREKEN?

door
Dr G. CH. AALDERS.

De hierboven gestelde vraag wordt door hen, die zich met de bestudeering van dezen in menig opzicht uiterst merkwaardigen Godsman hebben bezig gehouden, vrij eenstemmig bevestigend beantwoord. Sedert Klostermann in de Theologische Studien und Kritiken van 1877 de verklaring van veel eigenaardigs in Ezechiël's optreden meende te kunnen vinden in ziekelijke stoornissen, die zich in de symptomen van tijdelijke bewegingloosheid en spraakbelemmering zouden hebben geuit, schijnt het onder de beoefenaren der Oud-Testamentische wetenschap vrijwel vast te staan, dat de derde der groote kanonieke profeten als een pathologische figuur moet worden beschouwd. Dat dit echter allerminst juist is, heb ik in mijne Profeten des Ouden Verbonds trachten aan te toonen [1]. Intusschen liet ik daarbij allen nadruk vallen op de veronderstelde belemmering der willekeurige beweging, waarom het niet ongewenscht schijnt ook nog eens een opzettelijk en afzonderlijk onderzoek in te stellen naar de juistheid van de bewering, dat Ezechiël aan tusschenpoozende spraakbelemmering zou onderhevig geweest zijn.

De plaatsen, welke voor dit onderzoek in aanmerking komen, zijn de volgende. Vooreerst 3 : 15, waar de profeet beschrijft, hoe hij, na de aanschouwing van het aangrijpende visioen van

[1]) Blz. 103—107.

den Goddelijken Cherubs-troonwagen, gedurende zeven dagen te midden van zijne medeballingen vertoefde „masjmim", waarvoor door velen de vertaling wordt gegeven „zwijgend", of „sprakeloos", terwijl anderen daarentegen de beteekenis van „verbaasd" of „versuft" aannemen. In de tweede plaats verdient de aandacht 3 : 26, waar de Heere zelf tot den profeet zegt, dat Hij zijn tong aan zijn gehemelte zal doen kleven, zoodat hij zal verstommen en zijnen medeverbannenen niet tot een bestraffend man zal wezen, wijl zij een huis der wederspannigheid zijn. En eindelijk moeten besproken worden 24 : 27 en 33 : 2, die beide op hetzelfde feit betrekking hebben, n.l. hierop, dat Ezechiël weder een geopenden mond ontvangt als het bericht der inneming van Jeruzalem in de exulanten-kolonie te Tel-Abib aankomt; in de eerste van die beide plaatsen wordt dat voorzegd, en in de tweede als vervuld beschreven.

Wij willen elk van deze plaatsen afzonderlijk aan eene nadere beschouwing onderwerpen.

Wat betreft 3 : 15, waar het uitsluitend gaat om de beteekenis van den participialen vorm „masjmim" — een innerlijk-transitieve Hiph'il, die uitdrukt hoe men in een zekeren toestand geraakt en daarin blijft —; hier moet het spraakgebruik licht verschaffen. De stam „sjamam" heeft als eerste beteekenis „woest worden" of „woest zijn". Maar nevens deze letterlijke beteekenis vinden wij veelvuldig een overdrachtelijk gebruik. En bij dat overdrachtelijk gebruik is in verreweg de meeste plaatsen de zin: „zich ontzetten", „verbijsterd worden". Zoo in Lev. 26 : 32; 1 Kon. 9 : 8; 2 Kron. 7 : 21; Ezra 9 : 3, 4; Job 17 : 8; 18 : 20; Ps. 143 : 4; Jes. 52 : 14; 59 : 16; 63 : 5; Jer. 4 : 9; 18 : 16; 19 : 8; 49 : 17; 50 : 13; Klaagl. 3 : 11; Ezech. 4 : 17; 19 : 7; 26 : 16; 27 : 35; 28 : 19; 32 : 10; Dan. 8 : 27. Onder deze plaatsen verdienen vooral de aandacht Ezra 9 : 3, 4, wijl ook daar de toestand, die door het werkwoord wordt uitgedrukt, meerdere dagen achtereen bleef aanhouden; en Dan. 8 : 27, wijl die toestand ook daar het gevolg is van een aanschouwd visioen. De enkele plaatsen, waar het overdrachtelijk gebruik den zin „verbijsterd worden" of „zich ontzetten" niet toelaat, zijn: 2 Sam. 13 : 20 en Jes. 54 : 1, waar men de beteekenis „eenzaam", bepaaldelijk met de bedoeling „ongehuwd" moet aannemeen; alsmede Klaagl. 4 : 5, waar het

een tegenstelling vormt met het „eten van lekkernijen" en dus de vertaling „versmachten", „verkommeren" wel het best de strekking aangeeft. Er is geen enkele plaats aanwijsbaar, waar de beteekenis „zwijgend" of „sprakeloos" moet zijn. Alleen vinden we éène enkele plaats, waar die beteekenis wel zou passen, alhoewel daar „zich ontzetten" minstens evengoed mogelijk is. Deze plaats is Job 21 : 5. Daar zegt Job tot zijne vrienden: „keert u tot mij „wehasjammoe" en legt de hand op den mond". Over den hoogst eigenaardigen vorm, waarin het werkwoord hier voorkomt, behoeven we thans niet te spreken, maar wat de beteekenis aangaat, springt in het oog, dat men in verband met het volgende „legt de hand op den mond" licht aan „zwijgen" zou kunnen denken. Toch wordt hier algemeen door de uitleggers aan de gangbare beteekenis „zich ontzetten" de voorkeur gegeven; en terecht. Want het gaat hier over het geweldige raadsel van Job's lijden, dat hem zoo diep heeft geschokt, en dat ook zijne vrienden in een toestand van ontroering behoorde te brengen. Ze behoeven zich maar naar hem toe te keeren, hem maar aan te zien in zijn ellendigen toestand, zoo wil hij zeggen, om verbijsterd te raken door de grootheid van zijn leed — en het gevolg daarvan zal dan wel zijn, dat ze de hand op den mond leggen en niet langer voortgaan met hunne oppervlakkige vergeldings-redeneeringen.

Het spraakgebruik leidt er dus met beslistheid toe om in Ezech. 3 : 15 den zin van „ontzet", „verbijsterd" aan te nemen. Toch mogen wij hiermee nog niet volstaan. Het zou namelijk kunnen zijn, dat deze door het gewone spraakgebruik aanbevolen beteekenis in dit speciale geval niet paste, en wij dus op grond van het verband eene andere vertaling hadden te geven. Raadplegen wij nu het verband, dan zien we echter, dat de beteekenis „ontzet", „verbijsterd" allervoortreffelijkst past. Ezechiël heeft een grootsch en aangrijpend visioen aanschouwd. Hij heeft daarbij het gevoel gehad alsof hij geheel en al uit het midden van zijne medeverbannenen verwijderd was, doch wanneer het visioen wijkt, is het hem alsof hij door een windvlaag wordt opgenomen en weer in hun midden wordt neergezet (vs. 14, de „roeach" waarvan hier sprake is, is niet gelijk onze Staten-overzetters meenden, „de Geest", maar „een

wind"); en nu vertoeft hij onder hen gedurende een zevental dagen in een toestand van verbijstering, gevolg van de gansch exceptioneele ervaring, welke hij heeft gehad.

Duidelijk is hieruit, dat Ezech. 3 : 15 hoegenaamd niets zegt omtrent een toestand van spraakbelemmering bij dezen profeet; er is hier alleen sprake van eene sterke psychische reactie, die het gevolg is van eene bizondere visionaire gewaarwording.

Thans gaan we over tot 3 : 26. Hier wordt uitdrukkelijk van een „zwijgen" van den profeet gesproken, zoodat we aanstonds tot deze vraag moeten komen: is dat „zwijgen" als eene vrije en willekeurige handeling, dan wel als een pathologisch verschijnsel, eene ziekelijke stoornis van het spraakvermogen, te verstaan? Wanneer we deze vraag willen beantwoorden, moeten we beginnen met een onderzoek naar den zin, waarin het woord „verstommen" (alam in Niph'al) in het Hebreeuwsch wordt gebruikt. Nu komt deze stam als werkwoord, en dan uitsluitend in Niph'al, niet vaak voor. Buiten de plaats die ons bezig houdt en de beide andere plaatsen uit Ezechiël, die we nog behandelen moeten, niet meer dan in het geheel vijf maal. En dan is het opvallend, dat het op geen van die vijf plaatsen op spraakbelemmering ziet. In Ps. 31 : 19 is sprake van lasteraars der rechtvaardigen, die verstommen, doordat zij sterven. In Ps. 39 : 3, 10 is het 't „verstommen" van dengene, die zijne woorden inhoudt; en in Jes. 53 : 7, de bekende plaats van den zwijgend-lijdenden Messias, wordt het gebruikt van het moederschaap, dat zonder blaten ter slachting gaat. In Dan. 10 : 15 beantwoordt het „stom worden" aan het neerslaan van den blik, het richten van het gelaat naar den grond, uit ontzag; en zelfs het daarop in vs. 16 volgende aanraken van Daniël's lippen pleit voor geen spraakbelemmering, we hebben daarin te doen met eene zinnebeeldige handeling evenals in Jes. 6 : 7 en Jer. 1 : 9. De belemmering van de spraak wordt wel uitgedrukt door het Adjectivum „illeem", maar het werkwoord wijst in die richting niet. Intusschen zou het te voorbarig zijn reeds thans te concludeeren dat dus ook bij Ezechiël geene spraakbelemmering wordt bedoeld. Immers, bij de geringe frequentie van het in geding zijnde woord, en bij de vaststaande physiologische beteekenis van het Adjectivum, moet de mogelijkheid opengelaten dat in de drie plaatsen bij Ezechiël ook het werkwoord dezen zelfden zin hebben zou.

Om ons daarover een oordeel te vormen moeten we het verband nagaan. In vs. 24 lezen we hoe een Goddelijk bevel tot den profeet komt om zich op te sluiten in zijn huis. Hier hebben wij dus zeker te doen met eene vrije en willekeurige handeling, ten uitvoer gelegd op bevel van Hooger Hand. Werd nu in vs. 26 eveneens een bevel aan den profeet gegeven om te verstommen, dan zou de zaak zeer eenvoudig zijn ; er ware dan geen twijfel mogelijk of ook dat zou als een vrije en willekeurige handeling te verstaan zijn. Maar nu staat in vs 26 „en Ik zal uw tong aan uw gehemelte doen kleven, zoodat gij verstommen zult, en hun niet zult zijn tot een bestraffend man, want zij zijn een huis der wederspannigheid". De Heere zegt hier niet wat de profeet doen moet, maar wat Hij doen zal. En nu is het de vraag, wordt daarmede bedoeld eene belemmering van het spraakvermogen die God over den profeet brengt, of hebben we de handelwijze des Heeren die den profeet doet zwijgen anders te denken ? Wij moeten er wel op letten dat het doel ligt in het niet-profeteeren van Ezechiël; dat wijst de nadere verklaring dat hij voor zijn mede-ballingen „geen bestraffend man" zal zijn, en de motiveering „want zij zijn een huis der wederspannigheid" duidelijk uit. Dat doel kan natuurlijk bereikt worden door den profeet stom te maken in physischen zin, door hem het spraakvermogen tijdelijk te ontnemen, zoodat hij dus in het geheel niet spreken kan. Maar om dat doel te bereiken is zulk een stoornis van zijne spraak niet noodzakelijk. Ezechiël kan als profeet tot zwijgen worden gebracht doordat de Heere hem geene openbaring geeft. Een profeet is een boodschapper Gods. Hij is een bestraffend man voor zijne volksgenooten, doordat zijn hemelsche Zender hem zulk eene bestraffing in den mond legt. Maar als God hem geen boodschap geeft, hem geen last in den mond legt, dan moet hij als profeet zwijgen. Hij moge dan anders wel kunnen spreken, over allerlei andere dingen zich met zijne medemenschen kunnen onderhouden, maar profetieën geeft hij dan niet. Welnu, het is zeer duidelijk, op welke wijze hier het tot zwijgen brengen van den profeet is bedoeld ; dat blijkt uit het 27e vers. Daar toch zegt de Heere : „maar als Ik met u spreek zal Ik uwen mond ontsluiten, zoodat gij tot hen zult spreken : zoo zegt de Heere Heere ; die hoort die hoore, en die het laat die late het ! want zij zijn een huis

der wederspannigheid". Hier wordt aangegeven hoe de profeet, die volgens vs 26 tot zwijgen wordt gebracht, weer tot spreken zal komen : doordat zijn Zender met hem spreekt, hem de te brengen boodschap opdraagt, zoodat hij weer tot zijne volksgenooten kan komen met de plechtige profetische formule : „zoo zegt de Heere Heere ; die hoort die hoore, en die het laat die late het." Wij behoeven dus niet in onzekerheid te verkeeren over de wijze waarop het doen verstommen van den profeet in vs 26 is te verstaan. Klaarblijkelijk hebben wij het zoo op te vatten, dat het eerste optreden van Ezechiël onder zijne medeverbannenen een weinig gunstig onthaal heeft gevonden. Hij heeft hun zijne profetische roeping medegedeeld, maar de eerste indruk was al zeer slecht. Dat valt af te leiden uit het feit dat tot tweemaal toe, in vs 26 en vs 27, met zulk een nadruk wordt gesproken van het „huis der wederspannigheid". Daarop krijgt de profeet bevel zich op te sluiten in zijn huis, en zijn Zender verklaart dat Hij hem voor eenigen tijd geen profetischen last zal doen verkondigen; eerst later zal Hij opnieuw met hem spreken, opnieuw hem openbaringen geven, en dan zal hij weer met het „zoo zegt de Heere Heere" onder zijne mede-ballingen optreden.

Wij zien dus dat ook in Ezech. 3 : 26 geen grond ligt om aan eene belemmering van de spraak bij dezen profeet te denken. We behoeven ons daarom ook niet op te houden bij de gewoonlijk in dezen tekst ingedragen gedachte dat hier van een telkens terugkeerend verschijnsel sprake zou zijn. Het is duidelijk dat er van herhaling met geen woord gesproken wordt ; maar ook al ware dit wel het geval, dat zou tegen de door ons gevonden verklaring geen instantie opleveren. Integendeel, dat geldt voortdurend en bij herhaling : de profeet kan alleen als profeet optreden wanneer de Heere hem eene openbaring geeft, en hij moet als profeet zwijgen wanneer dat het geval niet is. Een sprekend voorbeeld daarvan biedt ons Jer. 28 : 11 en v.v., waar Jeremia na Hananja's breken van zijn houten juk zwijgend zijns weegs gaat, wijl de Heere hem geen antwoord aan den valschen profeet heeft in den mond gelegd, doch daarna op zijne schreden terugkeert om het woord te spreken dat zijn Zender hem nu heeft opgedragen te spreken.

En nu komen wij tot 24 : 27 en 33 : 22, die voor de ons

bezig houdende vraag nog wel het meest van belang zijn. Klostermann, en die hem volgen, lezen daarin de mededeeling, dat Ezechiël toen van de tusschenpoozende spraakbelemmering, die hem had gekweld, voorgoed zou zijn genezen. Terwijl Keil deze opvatting feitelijk indirect steunt door zijne verklaring, dat Ezechiël weliswaar spreken kon, maar vóór het bewuste tijdstip nooit anders sprak dan wanneer hij eene Godsopenbaring te verkondigen had. Op Goddelijk bevel zou hij zoo hebben gehandeld, maar van af het in 24 : 27 en 33 : 22 bedoelde tijdstip mocht hij weer vrijelijk met zijne mede-verbannenen spreken. Beide beschouwingen stemmen dus hierin overeen, dat Ezechiël gedurende geruimen tijd alleen maar bij tusschenpoozen sprak, en wel uitsluitend om zijne profetieën te verkondigen, doch overigens steeds zweeg; en dat dit vanaf het binnenkomen der tijding van Jeruzalem's inname anders geworden was. Hoe hebben wij hierover te oordeelen?

Vooraf dient een enkel woord gezegd over een schijnbare tegenstrijdigheid tusschen de beide plaatsen. Volgens 24 : 26 zou het zwijgen van Ezechiël een einde hebben genomen op den dag, waarop de onheilsbode aankwam, en volgens 33 : 22 reeds den avond te voren. We willen niet in den breede ingaan op al de pogingen, die zijn in het werk gesteld om deze moeilijkheid te boven te komen; en er alleen maar op wijzen, dat ze toch werkelijk niet zoo ernstig is als ze schijnt. Het is duidelijk, dat in 24 : 25—27 de tijdsbepaling niet op dag en uur nauwkeurig bedoelt te zijn; immers, de „dag waarop God van Israël wegneemt hun sterkte, hunne heerlijke vreugde, de lust hunner oogen" (vs 25), is natuurlijk de dag van Jeruzalem's val; maar als 't dan in vs 26 verder heet: „te dien dage zal de ontkomene tot u komen", spreekt het vanzelf, dat dit niet dezelfde dag kan zijn, de onheilsbode had toch zeker nogal eenigen tijd noodig om den afstand van Jeruzalem naar Tel-Abib af te leggen; het woord dag moet hier dus in den meer ruimen zin zijn genomen van tijdperk. Hier wordt dus heengewezen naar den tijd, dat Jeruzalem ingenomen en het bericht daarvan in Tel-Abib wordt gebracht. Die beide in tijd nogal wat uit elkander liggende gebeurtenissen worden als één geheel genomen. Maar daaruit volgt ook onmiddellijk, dat hier geen nauwkeurige aanwijzing van dag en uur bedoeld wordt. Deze nauw-

keurige aanwijzing brengt eerst 33 : 22. Daar, in de historische mededeeling van de vervulling der in 24 : 25—27 gedane voorzegging, wordt het tijdstip van Ezechiëls weder-spreken precies aangegeven; het was aan den vooravond van den dag, waarop in den morgenstond de onheilsbode arriveerde.

Wat nu het feit zelf aangaat, men lette er op, dat niets wordt gezegd omtrent Ezechiël's zwijgen. Alleen wordt er melding van gemaakt, dat hij weer begint te spreken, nadat eene periode van niet-spreken is voorafgegaan. Maar — en dat is van gewicht — er wordt niets gezegd omtrent het karakter, dat dit zwijgen droeg; of het gewild en opzettelijk, dan wel door spraakbelemmering veroorzaakt was, daarvan wordt niets gezegd. Men moet hier alleen door gevolgtrekkingen trachten te komen tot eene beslissing omtrent dit punt.

Eene eerste vraag, die ons dient bezig te houden, is daarbij dan wel deze, of we ook eenige aanwijzingen hebben voor de bepaling van het tijdstip, waarop het stilzwijgen van den profeet, dat met de komst van den onheilsbode uit Jeruzalem een einde neemt, is begonnen. Inderdaad ligt die bepaling hier nogal voor de hand. Immers, blijkens 24 . 3 v.v. en 18 v.v. heeft Ezechiël nog gesproken op den dag waarop het beleg van Jeruzalem aanving; maar vinden wij geen enkel woord vermeld, dat door den profeet zou zijn gesproken gedurende dat beleg. Er is dus zeer veel voor te zeggen, dat de bewuste periode van stilzwijgen geduurd heeft vanaf den aanvang van dat beleg tot aan den vooravond van de komst van den onheilsbode, die de inname der stad berichtte; dat is vanaf den 10den dag der 10e maand van het 9de jaar (sedert de wegvoering van Jojachin) tot op den 4den dag der 10de maand van het 12de jaar, dus op enkele dagen na drie volle jaren. Nu wordt dit door hen, die aan eene tusschenpoozende spraakbelemmering van den profeet denken, heel anders opgevat. Zij nemen aan, dat deze tusschenpoozende spraakbelemmering op zijn minst reeds is begonnen bij zijne roeping tot profeet, indien al niet eerder; en verstaan in verband daarmee de „opening van zijn mond" als zijne volkomene genezing; die intusschen volgens sommigen toch nog niet zoo geheel volkomen zou geweest zijn, want zij zien in 29 : 21, eene profetie uit het 27ste jaar sedert de wegvoering van Jojachin, nog 15 jaar later! eene aanwijzing dat zich ook na die

genezing nog wel eens aanvallen van de oude kwaal zouden hebben voorgedaan. Wanneer men echter 24 : 27 en 33 : 22 onbevooroordeeld leest, kan men daarin toch werkelijk niets anders vinden dan dat de profeet na een tijd van stilzwijgen weder vermocht te spreken; er kan meeningsverschil over zijn of dat stilzwijgen op een physische of op een psychische oorzaak terugging; maar dat er een periode van intermitteerend stilzwijgen was voorafgegaan, daarvoor bevatten deze teksten geen de minste aanwijzing.

Een tweede punt, dat onze aandacht eischt, is: hoe moet verstaan worden dat Ezechiël door zijn spreken na die periode van stilzwijgen voor zijne volksgenooten „tot een wonderteeken" zou zijn. Ongetwijfeld zou de genezing van eene spraakbelemmering het karakter van zulk een wonderteeken dragen. Maar — zoo moeten wij vragen — is dat het eenig mogelijke? En dan luidt het antwoord zeker ontkennend. Wanneer wij er op letten, dat Ezechiël gedurende al den tijd, dat het door hem aangekondigde en bij zijn begin op zoo aangrijpende wijze (door het sterven zijner vrouw, 24 : 15 v.v.) gemarkeerde beleg aanhield, geen enkele profetie gesproken heeft, terwijl hij vóór dien tijd onophoudelijk zijne Godsspraken gaf (heel de inhoud van hoofdstuk 1—24 in den tijd van slechts vier en een half jaar!), dan is hierin toch ook aanleiding genoeg om hem als een „wonderteeken" aan te duiden. Was dat niet een treffend symbool voor de exulantenkolonie, een sprekend teeken, toen de profeet, die hun zoo vaak Jeruzalem's ondergang had verkondigd tegen hunne verwachtingen in, na op zekeren dag plechtig te hebben verzekerd, dat het beleg begonnen was, een dag, dien noch hij noch zij zouden vergeten als de plotselinge sterfdag van zijne vrouw, in geen drie jaar eene enkele profetie meer hooren deed? Hij behoefde hun nu niets meer te zeggen. 't Was gekomen zooals hij gezegd had: 't beleg was begonnen, en de val der stad maar een kwestie van tijd! Dat onheilspellende profetische zwijgen moet voor hen wel het karakter van een teeken hebben gedragen, een teeken dat hen moest schokken in hun optimistische verwachtingen en moest overtuigen van de waarheid van zijn woord! En dan — nu hij bovendien nog vooruit gezegd heeft: ik zal pas weer spreken als het bericht van Jeruzalem's val komt, is het dan niet een ontzettend teeken

voor hen, wanneer hij na bijna drie jaren van zwijgen begint te spreken? Dat moet hen doen gevoelen: nu is Jeruzalem's lot beslist, weldra zullen we 't hooren...... en den volgenden morgen kwam ook werkelijk de onheilsbode aan!

Zoo zien we dat dus Ezechiëls stilzwijgen geen gevolg van physisch onvermogen tot spreken behoeft te zijn geweest. Het kan ook gedacht — hier evenals 3 : 26 — als het niet-profeteeren. En dat het zoo moet worden gedacht, daarvoor levert ten slotte 33 : 22 het bewijs, waar het heet, dat in den vooravond van de komst van den onheilsbode „de hand des Heeren" op den profeet was en zijnen mond ontsloot. De „hand des Heeren" is bij Ezechiël steeds de uitdrukking voor de openbaringsactie Gods (1 : 3; 3 : 14, 22; 8 : 1; 37 : 1; 40 : 1). De bedoeling is dus, dat den profeet eene Goddelijke openbaring ten deel viel, en hij gedrongen werd deze uit te spreken. Daaruit zien we, dat zijn zwijgen als een profetisch zwijgen is te verstaan. We behoeven niet aan te nemen, dat hij in 't geheel niet sprak, maar alleen dat hij geene profetieën sprak. Na drie jaar ongeveer geene enkele profetie te hebben gegeven, krijgt hij vlak voor de aankomst van den onheilsbode weder eene profetie te verkondigen. Welke de inhoud van die profetie was, wordt ons niet medegedeeld; maar we mogen wellicht veronderstellen,dat ze de aankondiging van den onheilsbode bevatte.

Wij mogen dus concludeeren, dat ook 24 : 27 en 33 : 22 geenerlei grond bevatten voor de meening, dat Ezechiël aan tusschenpoozende spraakbelemmering zou hebben geleden.

Hieraan moge nog een enkel woord worden toegevoegd over Ezech. 29 : 21, de plaats, die we in het voorbijgaan aanroerden en waarin sommigen, gelijk we opmerkten (o. a. Bertholet en Kraetzschmar), eene herinnering aan des profeten oude kwaal vinden. Men mag bij deze plaats niet uit het oog verliezen, dat van een stom-zijn of zwijgen niet wordt gesproken. Gebruikt wordt alleen de uitdrukking „opening des monds", die behalve op deze plaats, alleen nog voorkomt Ezech. 16 : 63 en daar in geen geval ziet op wegneming eener spraakbelemmering, maar de overdrachtelijke beteekenis heeft van: grond of aanleiding om te spreken. Deze overdrachtelijke beteekenis past ook hier zeer goed: de vervulling dezer profetie zal Israëls kracht en moed doen toenemen, en ook den profeet stof geven

om te spreken, om met vollen mond te gewagen van de grootheid des Heeren.

Wij mogen thans de slotsom van ons onderzoek opmaken. Eene nauwkeurige taalkundige en exegetische behandeling van de in aanmerking komende plaatsen doet zien, dat er geen enkele reden is om aan Ezechiël tusschenpoozende spraakbelemmering toe te schrijven, zoodat wij de vraag, boven dit artikel gesteld, ontkennend moeten beantwoorden.

NIEUWE BOEKEN

door

Dr. F. W. GROSHEIDE.

De Gereformeerde Nieuw-Testamentici in ons vaderland kunnen zich nog niet de weelde veroorloven om hun leven, of zelfs maar een belangrijk deel van hun tijd en kracht te geven aan détailonderzoek, gelijk het op dit oogenblik op meer dan één gebied van hun wetenschap zulk een hooge vlucht heeft genomen. Zij hebben de roeping om grondslagen te leggen, tot klaarheid moeten ze trachten te komen over verschillende principieele kwesties, gelijk er ook hier zoo vele zijn, en verder moet hun pogen wel in de eerste plaats daarop zijn gericht, dat we komen tot een kommentaar, die op de hoogte is van den tegenwoordigen stand van het wetenschappelijk onderzoek en die recht laat wedervaren aan ons groote beginsel, dat de Schrift is het Woord Gods.

Het moge wel eens verdrietig zijn, als men ziet, hoe van verschillende zijden de meest interessante problemen worden aangevat en hoe schoone resultaten worden bereikt, ik acht het toch geen nadeel, dat wij Gereformeerden, ons in de eerste plaats met de g r o o t e vraagstukken hebben bezig te houden. Immers, het kan niet worden ontkend, dat de Nieuw-Testamentische wetenschap soms hard op weg schijnt om het Nieuwe Testament te verliezen. Dat boek zelf, gelijk het daar ligt, trekt veler belangstelling niet meer. Men doet geen moeite om het te verstaan. Zelfs de vraag, hoe de boeken van het Nieuwe Testament tot stand zijn gekomen en hoe ze tot één bundel werden vereenigd, kwam op den achtergrond. Daarentegen vieren de Godsdienst-Historische school en de daarmee verwante bestudeering van den vorm der boeken des Nieuwen Verbonds hoogtij en meent men op natuurlijke wijze te kunnen verklaren, waar de inhoud van het in het Nieuwe Testament bewaarde zijn oorsprong heeft. En uit de geschiedenis van het

ontstaan is het vooral de tekst, die op veler studie beslag legt.

Nu is het allerminst mijn bedoeling de waarde van zulke onderzoekingen te verkleinen. Bezwaar heb ik alleen, als hoofdzaak worden gaat, wat bijzaak behoort te zijn en als verzuimd wordt de resultaten bij de bestudeering van onderdeelen gewonnen te gebruiken tot beter inzicht in het geheel. Want inderdaad, zulk beter inzicht kan meer dan eens worden verkregen. En daarom blijft het de plicht van ons, die ons vooral met het geheel hebben bezig te houden, nauwlettend acht te geven op het détailonderzoek, om het, indien noodig, te kunnen gebruiken. Ik vestig daarom met vreugde de aandacht op een aantal nieuwe werken, die meer den omtrek raken, in de hoop, dat, wanneer die omtrek duidelijker zich gaat afteekenen, de plaats van het middelpunt te beter zal worden onderscheiden.

Het zijn werken van zeer verschillend karakter, die ik mag aankondigen. Ik begin met een Nederlander, zij het, dat hij voor ditmaal zich bediende van de Engelsche taal, wel omdat zijn studie vermoedelijk meer over dan binnen onze grenzen zal worden gelezen en gewaardeerd. Bij A. W. Sijthoff's Uitgevers-Mij. te Leiden verscheen Dr D. Plooy, A Primitive Text of the Diatessaron, the Liege Manuscript of a Mediaeval Dutch Translation, a preliminar study, with an Introductory Note by Dr J. Rendel Harris.

De titel van dit boek geeft duidelijk aan, wat het behandelt. Het spreekt van Tatianus' Diatessaron en gaat aantoonen, dat voor dit Diatessaron een tekstgetuige is ontdekt in een middel-Nederlandsche Evangeliën harmonie. We zijn hier dus op het gebied van de tekstkritiek, meer nauwkeurig gezegd, op het terrein van de vragen naar het ontstaan en de waarde van den tekst, die naar het oordeel van Westcott en Hort als Westersche is te betitelen, doch die volgens Von Soden een Palestijnsche recensie (1) is te achten. Dit is wel het moeilijkste en tevens het belangrijkste vraagstuk, waarvoor de tekstkritiek staat. Van de Westersche lezingen zijn er sommige zeer oud, toch durft eigenlijk niemand het aan ze voor oorspronkelijk te houden. De kwestie grijpt daarom zoo diep in, omdat het hier tevens gaat om de waardeering van den tekst in de oudste kerk. Is het waar, dat men vroeger niet veel hechtte aan

de woorden? Of waren de toestanden van dien aard, dat de tekst onbedoeld gemakkelijk kon verwilderen? Zijn er dogmatische, kettersche, althans sectarische invloeden aan het werk geweest? We kunnen blijven vragen. Tot dusver is het: quot capita, tot sensus. Elke onderzoeker komt met een nieuwe meening, een oplossing, die allen bevredigt, die ook maar de waarschijnlijkheid voor zich heeft, is er nog niet.

Zoo is het te begrijpen, dat gelijk Plooy ons meedeelt, de gedachte opkwam, gemeenschappelijk aan het werk te gaan, ten einde eerst eens het aanwezige materiaal beter of voor het eerst te onderzoeken en aldus een basis te vinden, waarop verklaringen zouden kunnen worden gebouwd.

Het vraagstuk naar de beteekenis van den Westerschen tekst is ten nauwste verbonden met dat naar den tekst van Marcion en Tatianus'Diatessaron. Het is bekend, dat dit laatste door één of meer Latijnsche harmonieën grondslag werd van verschillende Levens van Jezus in West-Europeesche talen, ook in de onze. Zoo kwam Plooy bij het Leven van Jezus, bewaard in het bekende Luiksche handschrift, dat in 1835 door G. J. Meijer en in 1895—'98 door J. Bergsma werd uitgegeven.

In de middel-nederlandsche Bijbelvertalingen is nog wel een en ander te vinden is, dat van belang is voor den Griekschen tekst of Grieksche en Syrische teksten. Ik heb in dit tijdschrift, jaargang 1922, bl. 70, er op gewezen, dat in Boendales Leekenspiegel naar alle waarschijnlijkheid een stuk van een apocrief evangelie is verwerkt, dat voorzoover ik weet, in het Grieksch, Latijn of Syrisch tot dusver nog niet is teruggevonden.

Buitengewoon gewichtig is echter de ontdekking door Plooy gedaan. Ze komt in het kort gezegd hierop neer, dat in het Leven van Jezus, bewaard in het Luiksche handschrift, een Latijnsche Harmonie is vertaald, die niet gelijk is aan die opgenomen in den Codex Fuldensis, in welke wel de volgorde van Tatianus is behouden, doch de tekst naar de Vulgata is veranderd, maar een andere, die veel meer van den tekst van Tatianus heeft bewaard.

Plooy is tot deze ontdekking gekomen, doordat hij in het Leven van Jezus hier bedoeld, talrijke lezingen vond, die alleen in de oud-Syrische Evangeliën of in het Diatessaron voorzoover

we de lezingen daarvan kennen, terug te vinden waren [1]). Het spreekt vanzelf, dat hier een resultaat van groote waarde is bereikt. Sinds Von Soden in zijn theorie aan Tatianus' Diatessaron zulk een voorname plaats gaf, staat het weer midden in de belangstelling. Maar wat weten we van den tekst van het Diatessaron? Efraïms kommentaar hebben we slechts in het Armenisch, en van de vertalingen bleef alleen een latere Arabische bewaard. Vandaar dat het van groote beteekenis is, dat nu een nieuwe, zij het afgeleide getuige is gevonden.

Maar niet alleen voor den tekst van het Diatessaron is Plooys ontdekking van belang.

Vast staat, dat het middel-Nederlandsche Leven van Jezus uit het Latijn is vertaald. Er moet bestaan hebben een Latijnsch Diatessaron, en wel, als reeds werd gezegd, één, dat trouwer bij Tatianus' tekst aansloot, dan de Harmonie van Victor van Capua in den Fuldenus. Nu vond Plooy, dat vele lezingen voor het Leven van Jezus merkwaardig, behalve in de Syrische teksten, ook in oud-Latijnsche voorkwamen, terwijl ze niet te vinden waren in de Grieksche tekstoverlevering. Daaruit mag tweeërlei afgeleid. Vooreerst, dat het Diatessaron invloed moet hebben gehad op de oud-Latijnsche Evangeliën en vervolgens, dat de Latijnsche harmonie dadelijk uit de Syrische moet zijn vertaald. Waardoor ten slotte een nieuw bewijs wordt geleverd voor het m. i. ondanks Von Soden's en Burkitts betoog vaststaand feit, dat het Diatessaron niet in het Grieksch, maar in het Syrisch is opgesteld.

Het onderzoek moet nog verder worden voortgezet. Doch Plooy deed er goed aan reeds nu iets te publiceeren. Hij kan er zeker van zijn, dat zijn studie in hooge mate de belangstelling der theologen trekken zal. Men zal nu Fransche, Duitsche, Engelsche harmonieën ook wel weer nader gaan onderzoeken. Wie weet wat er nog voor den dag komt! Kon op deze manier

---

[1]) Ik kan hier niet uitvoerig ingaan op de onderscheiden lezingen, hoe interessant het ook wezen zou. Daarom slechts één opmerking. Zou Mt. 1 ; 18 niet te lezen zijn : *uit sijne gheselscap ontslaan?* Het voorafgaande *onfaen* en het volgende *o tflin* kunnen gemakkelijk tot verwarring aanleiding hebben gegeven het Latijn (onder invloed van het volgende *dimittere?) kan* althans zoo weergegeven zijn.

ook maar eenigermate een Latijnsch Diatessaron worden gereconstrueerd, dan ware veel gewonnen.

De werken, die ik nu bespreken ga, brengen ons op een geheel ander gebied. Onze Zaligmaker heeft naar het vleesch behoord tot het Joodsche volk, de meeste auctores secundarii van het Nieuwe Testament waren Joden. Het Nieuwe Testament is voor een belangrijk deel ontstaan in Joodsch milieu en ook voorzoover dat niet het geval is, gaat het toch nog vaak over gebeurtenissen, die zich afgespeeld hebben binnen het Joodsche volk, die aansluiten bij het leven der Joden in den Hellenistischen tijd. Daarom is het van het grootste belang, om met dat leven der Joden op de hoogte te zijn. Eerst door daarin door te dringen, kunnen allerlei dingen in de Evangeliën vooral, doch ook in de brieven, worden verklaard (vgl. ook Geref. Tijdsch., XIII, bl. 17—29, 72—80).

Wie echter wel eens getracht heeft op dit gebied stof te verzamelen, weet hoe uitermate moeilijk dit gaat. Afgezien van verschillende kleinere studiën, die onderdeelen behandelen, kwam men voor een doorloopende toelichting op het Nieuwe Testament uit de Joodsche geschriften altijd weer terecht bij oude werken als Lightfoot en Schoettgen. Die werken geven zeer zeker veel materiaal en soms is het ook niet mogelijk meer te geven, maar ze staan absoluut niet op de hoogte van den tegenwoordigen tijd. Reeds daarom niet, omdat ze steeds de Joodsche litteratuur aanhalen zonder meer, niet letten op den ouderdom van een spreuk, een verhaal. Daardoor verliest het gebodene veel van zijn waarde, men mist de gelegenheid om na te gaan, of dingen worden vermeld, die althans kunnen gegolden hebben in de dagen van Jezus en de apostelen, dan wel of het zaken zijn, die zeker pas later zoo waren. Contrôle is vrijwel buitengesloten. De Joodsche litteratuur is niet altijd gemakkelijk te krijgen, laat zich moeilijk lezen en nog moeilijker uitleggen. Men raakt er alleen in thuis, als men er zijn leven aan geeft. Dat hebben den laatsten tijd m. n. in Duitschland verschillende geleerden gedaan. Toch ontbrak nog een doorloopende kommentaar. We mogen dankbaar zijn, dat die nu is begonnen te verschijnen. En wel van de hand van hem, die op dit gebied wel het meest bevoegd was: H. L. Strack.

Strack gaf in verbinding met Paul Billerbeck het eerste deel van een Kommentar zum Neuen Testament aus Talmud und Midrasch, welke eerste deel, niet minder dan 1055 bladzijden groot, alleen het Evangelie van Mattheus behandelt.

Het boek is zeer praktisch ingericht. We krijgen een verklaring en daaronder worden klein gedrukt in Duitsche vertaling de bewijsplaatsen gegeven, waarbij dan zooveel mogelijk is gezegd, uit welken tijd de geboden plaats komt, of althans wanneer de Rabbi, die de spreuk sprak, het verhaal deed, leefde. Dat is een ontzaggelijk voordeel.

Ik verklaar gaarne, dat de vraag, of de plaatsen goed zijn vertaald, of de beste plaatsen zijn aangevoerd, door mij niet kan worden beoordeeld. Maar wel mag ik schrijven, dat bij het doorbladeren van het werk over meer dan een plaats licht opgaat en dat ik vaak heb gezucht, had ik het maar voor mijn Mattheus kunnen gebruiken, dan ware me heel wat zoeken en tasten bespaard gebleven.

Ik wil niet zoover gaan om te zeggen, dat elke predikant dit boek bezitten moet. Maar hij moet het toch wel in de buurt hebben en in bibliotheken, alsook in particuliere boekenverzamelingen van eenigen omvang hoort het zeker thuis. Laat me dit mogen toelichten, door eens enkele onderwerpen te noemen, waarover hier in den breede wordt gehandeld. Geslachtsregister; Jezus in den Talmud; Jozefs gedrag tegenover Maria; Jezus' bijnaam de Nazarener; de proselytendoop; de Godslastering; de scheidsbrief; de eed; het handenwasschen. Een lijstje, dat gemakkelijk vijfmaal zoo lang te maken zou zijn, en dat toont, in welk opzicht dit boek ons helpen kan.

Het werk van Strack-Billerbeck is aangelegd op 4 deelen, het 2e zal Markus—Handelingen verklaren, het 3e de brieven en de Openbaring, terwijl het laatste afzonderlijke verhandelingen bieden wil. Zestien jaren is over het werk gearbeid. Strack mocht de verschijning van het eerste deel niet beleven, maar de copie is gereed. De vraag is nu maar, zal het boek verder uitkomen. Reeds werd heel wat steun uit het buitenland verkregen, maar er is meer noodig om het werk voort te zetten.

Prof. Böhl te Groningen is gaarne bereid giften uit ons

land in ontvangst tenemen. Het werk verdient wel ook door ons te worden verder geholpen.

Zoo heeft dan Strack met Billerbeck voor ons gezocht in de geschriften der Joden, wat dienen kon tot verklaren van het Nieuwe Testament. Echter we willen zelf ook wel eens zoeken, zoeken ook niet het minst in de Joodsche kommentaren, de Midraschim. Deze Midraschim zijn van beteekenis voor de bestudeering van het Oude Testament, maar toch eigenlijk nog meer voor die van het Nieuwe. We zien hier de schriftgeleerden bezig, we kunnen ons voorstellen, hoe ze in Jezus' dagen met elkander en met Jezus hebben geredetwist, we leeren hun eigenaardige wijze van redeneeren kennen.

Boven werd reeds opgemerkt, dat het zelf lezen en vertalen van de Midraschim niet ieders werk is. We zijn hier op goede vertalingen aangewezen. Maar die zijn er nog niet veel.

Daarom is het verblijdend, dat van een van de belangrijkste en oudste Midraschim, de Sifre op Deuternomium, die nog niet in een moderne taal is overgebracht, een Duitsche overzetting begon te verschijnen. Ze is van de hand van prof G. Kittel te Greifswald, die door vroegere studiën reeds getoond heeft alleszins voor deze taak berekend te zijn, en verschijnt bij de firma Kohlhammer te Stuttgart. Het voorbericht van de eerste aflevering is in meer dan één opzicht van beteekenis. Het meldt ons, dat de Rabbijnen, die in dezen kommentaar aan het woord komen, bijna uitsluitend tot de 2e eeuw behooren.

Kittel heeft vertaald in samenwerking met een Joodsch geleerde, I. Kahan. Hij geeft noten uit drieërlei oogpunt. Vooreerst om den tekst te verklaren, dan noten, die parallellen uit andere Joodsche geschriften bieden, ten derde wordt aangewezen hetgeen tot verklaring van plaatsen uit het Nieuwe Testament kan dienen.

Eindelijk hooren we, hoeveel moeite het gekost heeft het boek te voltooien. Het werk werd in 1913 ondernomen, moest eerst door den oorlog 5 jaar stilstaan, en toen onder allerlei bezwarende omstandigheden worden afgemaakt. Men moet eerbied hebben voor het doorzettingsvermogen, dat uit dergelijken arbeid spreekt.

Gaat men het boek lezen, den kommentaar op Deuteronomium dus, dan wordt men verplaatst in een zeer vreemde wereld.

Toch het doordringen daarin, geeft ons iets. Laat ik dat aan een voorbeeld mogen duidelijk maken, dat mij bijzonder trof. In Matth. 22 verwijst Jezus den Schriftgeleerde naar Deut. 6 : 5. Hoe zal de man het hebben opgevat? De Sifre geeft ons het interessante antwoord. Wij zien, dat de Joodsche Rabbijnen zeer wel het gewicht van deze plaats voelden, en begrepen, dat het er om ging zich met alles aan den Heere toe te wijden. Een ander voorbeeld. Matth. 23 : 5 spreekt van het breed maken van de gedenkcedels. Bij Deut. 6 : 5 vlg. wordt ons zeer uitvoerig beschreven, hoe zulke gedenkcedels er uit zagen en hoe er mee werd gehandeld.

Deze voorbeelden uit meerdere gekozen, mogen het belang van dit boek in het licht stellen. Allen, die in het bijzonder studie maken van Oud en Nieuw Testament, zullen het niet zonder vrucht bestudeeren. Ik hoop, dat het mogelijk zal blijken ook door verkoop in Nederland het werk, waarvan nu nog slechts één aflevering uitkwam, ten einde toe te doen verschijnen.

Ook de Septuginta is zoowel voor het Oude als voor het Nieuwe Testament van het grootste belang. Daarom mag in dit artikel genoemd worden de uitgave van het boek Ruth naar den LXX tekst, die verscheen bij het Württenbergsche Bijbelgenootschap te Stuttgart, onder den titel: Das Buch Ruth griechisch als Probe einer kritischen Handausgabe der Septuaginta, herausgegeben von Alfred Rahlfs, Leiter des Septuaginta-Unternehmens der Gesellschaft der Wissenschaften zu Göttingen.

Deze titel geeft al voor een goed deel aan, wat deze uitgave bedoelt. De meest gebruikte Septuaginta-uitgaven zijn die van Tischendorf en van Swete. Geen van deze beide berust op een volledige collatie van alle codices. De academie te Göttingen was voornemens zulk een uitgave in het licht te geven en was begonnen met van al de Septuaginta-handschriften volledige fotografieën te laten maken. Ook dit werk kon door den oorlog niet worden voortgezet. Om het materiaal voorzoover men het had, toch vast te gebruiken, rees toen het plan voorloopig een handuitgave te geven, die den gedrukten tekst zou bieden met annotaties van lezingen naar de nu reeds ten dienste staande foto's. En de uitgave van Ruth wil een proeve zijn, van hetgeen men hoopt te kunnen bieden.

Vinden we hier dus een editie van Ruth naar den LXX tekst met kritisch apparaat, er is in dit boekje ook opgenomen een waardevolle geschiedenis van den LXX tekst, het ontstaan wordt beschreven in verband met den Aristeas-brief. Van meer beteekenis is, wat we hooren over het gebruik van de LXX in de Christelijke kerk en de reactie, die dit wekte bij de Joden. Praktisch gaven de Joden de LXX prijs en de overdreven letterlijke vertaling van Aquila, den leerling van Akiba, ontstond. We ontvangen een beschrijving van Aquilas wijze van werken. Daarna worden de overzettingen van Theodotion en Symmachus besproken. Terwijl in de laatste plaats de tekst-kritische behandeling van de LXX door de patres beschreven wordt. (Origenes, de recensies waarvan Hieronymus spreekt, latere recensies.) Daarna wordt in een nieuw hoofdstuk de tekst-kritiek van het boek Ruth aan de orde gesteld, d. w. z. hier wordt op Ruth toegepast en voor Ruth uitgewerkt, wat het vorige hoofdstuk gaf over de LXX in het algemeen.

Vergis ik me niet, dan ligt de waarde van Rahlfs uitgave vooral in de inleiding. Eerst als heel de LXX uitgegeven is als nu Ruth, zal de uitgave veel diensten kunnen bewijzen. Ruth moge een geschikt boek zijn om het probleem van den tekst aan in het licht te stellen, het is er niet een, dat de Nieuw Testamentici vaak in de LXX zullen moeten raadplegen.

Ik eindig dit artikel met de bespreking van een boek, dat zich bezig houdt met de uitlegging van het Nieuwe Testament in den engeren zin van het woord, n.l. Oswald Gerhardt, Der Stern des Messias, Das Geburts- und das Todesjahr Jesu Christi, nach astronomischer Berechnung, Leipzig en Erlangen, A. Deichertsche Verlagsbuchhandlung, 1922.

In den zomer van het jaar 1912 heb ik tamelijk uitvoerig studie gemaakt van de geschiedenis der Wijzen uit het Oosten, doch moest dien arbeid afbreken in verband met mijn vertrek naar Amsterdam. Nog zucht ik, als ik er aan denk, wat een moeite het me toen gekost heeft de talrijke geschriften over Matth. 2 met al hun astronomische berekeningen, die ik ten slotte toch maar gelooven moest, door te worstelen. En zoo was de lust niet groot om aan de studie van Gerhardt te beginnen.

Ik moet echter dadelijk zeggen, dat het me zeer is meegevallen. Zeker, ook in Gerhardt's boek staan allerlei berekeningen, waartoe hij de hulp van sterrekundigen heeft ingeroepen. Maar die tafels worden slechts gegeven, voor zoover het strikt noodig is en ze zijn afzonderlijk gehouden, zoodat de niet-deskundige het niet-astronomische deel van het boek gemakkelijk doorwerken kan.

In een breede inleiding gaat Gerhardt na, wat van het begin af, onder de ster is verstaan en op welke wijze men meende, dat ze door de wijzen in verband werd gebracht met de geboorte van den Koning der Joden. Aan het einde van deze inleiding komt de schrijver tot de slotsom, dat een goede verklaring nog niet is gegeven, terwijl hij tevens omschrijft, aan welke vereischten zulk een verklaring zal hebben te voldoen. Een dier eischen is, dat op grond van den tekst gedacht moet worden aan een weliswaar zeldzaam, maar toch normaal astronomisch verschijnsel. Zoo is dan in de eerste plaats een onderzoek in te stellen naar de astronomie en astrologie ten tijde van Jezus' geboorte. Dit geschiedt in caput. 1. Daarin zijn verschillende dingen merkwaardig. Ik noem deze. Het bewijs werdt geleverd, dat het lot der menschen vooral in verband werd gebracht met de planeten, die den wil der goden openbaarden. Bij de planeten hangt het er weêr vooral van af, waar ze aan den hemel staan, en hoe de stand is ten opzichte van elkander (conjuncties). In dit hoofdstuk worden ook verschillende astronomische wetten besproken, waarbij m.n. ter sprake komt ἀνατολή (Matth. 2 : 2), waaronder vooral het eerste zichtbaar worden van een ster boven den horizont wordt verstaan; terwijl in verband daarmee de beteekenis van φαίνομαι (Matth. 2 : 7) aan de orde komt. Verder blijkt hier, dat het zichtbaar worden van een ster boven den horizont het gewichtigste astronomische feit werd geacht. Bewezen wordt, dat in de Assyrische teksten het Westland (Syrië en Palestina), meer dan eens voorkomt en dat Saturnus de ster van het Westland is. Met Saturnus was vaak Jupiter verbonden.

Is zoo de beteekenis der astronomische termen vastgesteld, dan kan met deze wetenschap in cap. 2 een zorgvuldige exegese van den tekst bij Mattheus worden gegeven. Ook uit dit hoofdstuk een enkele greep. Τεχθείς wil den koning, dien de wijzen

zoeken, onderscheiden van den reeds regeerende. Niet de ster, maar de Schrift brengt de wijzen naar Bethlehem. Deze stad ligt op twee bergen en vs 9 is zóó te verstaan, dat de ster den berg aanwijst.

Hoofdstuk 3 onderzoekt, welke sterverschijnselen met de geboorte van den Messias in verband zijn gebracht en laat zien, dat dit vooral was een conjunctie van Jupiter en Saturnus in het sterrebeeld van de visschen. In het volgende cap. komen dan de astronomische berekeningen, die tot het resultaat leiden, dat er in heel den tijd omstreeks Jezus' geboorte niets aan den hemel is voorgevallen, dat zoo belangrijk was als de conjunctie van Jupiter en Saturnus in de visschen in 7 v. Chr.

De beide laatste hoofdstukken, die handelen over de verklaringen, die door de Kerk in de oudheid en de middeleeuwen van de ster gegeven zijn en over de bepaling van den datum der kruisiging (7 April 30 n. Chr.) laat ik nu verder rusten.

De studie van Gerhardt heeft op mij veel indruk gemaakt. Misschien omdat ik er toch reeds van overtuigd was, dat de conjunctie-verklaring de meest aannemelijke is. De berekening van Gerhardt kan ik evenmin controleeren als die van anderen, maar nu Gerhardt tot vrijwel hetzelfde resultaat komt als de astronoom Kritzinger (Der Stern der Weisen, Gütersloh, 1911), mag aan de berekeningen wel waarde worden gehecht. En in het historische deel van zijn boek staat Gerhardt, geloof ik, zeer sterk. Wie een andere verklaring voorstaat, zal wel met zeer deugdelijke argumenten voor den dag moeten komen.

De verklaring van Gerhardt is niet nieuw en daarom kan men niet zeggen, dat ze een keerpunt beteekent. Maar zijn studie heeft wel de waarde, dat ze een beteren grondslag legt onder een gebouw, dat voor meer dan één reeds veel aantrekkelijks had.

GEESTELIJKE INWERKINGEN OP HET LICHAMELIJK LEVEN

door

Ds J. BOSCH te Westbroek.

De Heilige Schrift spreekt ons duidelijk van bizondere inwerkingen op het lichaam des menschen. Zij noemt het opstandingslichaam (1 Cor. 15 : 44) een p n e u m a t i s c h lichaam, waarbij wij hebben te denken aan een lichaam, dat volkomen door den Heiligen Geest verheerlijkt is, en beheerscht wordt in zijn organisch leven. Maar zij laat ook uitkomen hoe in bizondere gevallen, de geestelijke werkingen van dien aard waren, dat de uitingen van het lichamelijk leven verre boven het normale uitgingen. Misschien dat deze bizondere werkingen ons te hulp kunnen komen in de voorstelling die wij ons van het pneumatische lichaam hebben te vormen.

Er zijn velerlei geestelijke werkingen. Behalve die welke het zondaarshart ervaren mag door de genade Gods in Christus, zijn er tal van bizondere gaven en krachten waartoe de heilige menschen Gods in staat gesteld werden, die gebruikt werden als organen der Godsopenbaring, en als zoodanig vooral de illuminatie en wondermacht ontvingen. Bovendien lezen wij van een uitgebreidere uitdeeling van ongewone gaven en krachten in de eerste jaren der gemeente van Christus. Maar als niet in engeren zin behoorende tot de openbaring van Gods heilsraad, toch ook weer in verband met heel het werk Gods tot verlossing des menschen, merken wij op hoe God somwijlen wondere invloeden op het lichamelijk leven deed uitgaan.

Eenige van die invloeden op het lichamelijk leven hebben, naar wij beschreven vinden, betrekking op **a** de u i t e r l ij k e v e r s c h ij n i n g, **b** h e t g e z i c h t s v e r m o g e n, en **c** d e v e r p l a a t s i n g.

a. Wat de verschijning van het lichaam aangaat, kunnen wij zeker allereerst zien naar het voorbeeld van Mozes afdalende van den berg, nadat hij 40 dagen en 40 nachten met God verkeerd had. Wij vinden in Exodus 34 : 29 v.v. verhaald dat toen Mozes van den berg afklom, het vel zijns aangezichts glinsterde, en er zulk een heerlijkheid van hem uitstraalde dat de kinderen Israels vreesden hem aan te zien. Er staat : glinsterde. Het oorspronkelijke woord is ontleend aan de hoornen van een dier die in boogvormige lijn uitschieten, en doet denken aan de opgaande zon die haar stralen boogvormig boven den horizont uitzendt. Zoo was het aangezicht van Mozes toen hij in Gods nabijheid vertoefd had, glinsterend, stralend van heerlijkheid. En zij was zoo overweldigend dat zij was als wanneer de zon schijnt in haar kracht. De kinderen Israels konden Mozes niet sterk aanzien (2 Cor. 3 : 7) zoodat hij een deksel moest leggen op zijn aangezicht.

Wij zien niet voorbij, dat de apostel Paulus doet uitkomen, dat de bediening des Geestes onder den Nieuwen dag verre uitgaat boven „de bediening des Woords van den Ouden dag, en dat boven de heerlijkheid die van Mozes uitstraalde die tijdelijk was, verheven is de blijvende inwoning van den Heiligen Geest in de harten van Gods kinderen, en het veranderd worden van gedaante naar het beeld van Christus (2 Cor. 3 : 7, 8, 9, 18). Maar al is het een tijdelijke heerlijkheid geweest in het lichamelijk leven van Mozes, die achterstaat bij de innerlijke verheerlijking van den zondaar door heiligende genade, toch blijft het voorbeel van Mozes van kracht om te staven wat Goddelijke glans aan het lichamelijk leven medegedeeld kan worden, dat immers niet minder dan de ziel in het verlossingswerk van Christus deelt.

Als tegenhanger van Mozes mogen wij zeker in het Nieuwe Testament op Stefanus wijzen. Handelingen 6 zegt van hem, dat hij een man was „vol des geloofs en des Heiligen Geestes." Behalve dat ook dezen dienstknecht des Heeren de gave der wondermacht geschonken was, bleek op een bizonder moment in zijn leven, zijn lichamelijke verschijning wonderbaarlijk.. Dit was, toen de vijanden van het Evangelie saamspanden om hem ten val te brengen, ten einde alzoo met deze pilaar van de gemeente, de kerk als zoodanig te doen wankelen,

indien het mogelijk ware. Zij moesten eerst afdeinzen, want het woord van Stefanus bracht hen tot zwijgen. Maar ten slotte dient de zaak voor den Joodschen Raad, en wordt gebruik gemaakt van valsche getuigen. En van die spannende ure wordt in Handelingen 6 : 15 beschreven, dat allen die in den Raad zaten, de oogen op Stefanus houdende, zijn aangezicht zagen: als het aangezichts eens engels.

Wanneer men nu nagaat, wat ons van den engelenverschijningen in Gods Woord vermeld staat, dan laat deze uitdrukking zich verstaan. De verschijning van een engel bracht gewoonlijk vreeze teweeg vanwege de bovenaardsche heerlijkheid, waardoor zij zich kenmerkte. Van het optreden van den engel des Heeren bij Manoach en zijn huisvrouw wordt door deze laatste de beschrijving gegeven, dat zijn aangezicht was „zeer vreeselijk" (Richt. 13 : 6). Nu was dit geen gewone engelenverschijning, daar Hij op de vraag aan Manoach: „wat is uw naam", antwoordt: „waarom vraagt gij dus naar mijn naam? Die is toch wonderlijk". Doch zien we naar de gewone engelenverschijning, bijv. bij de opstanding van Christus, dan wordt ons die door den evangelist als volgt geteekend: „en zijn gedaante was gelijk een bliksem, en zijn kleeding wit gelijk sneeuw". Het was een zoo indrukwekkende lichtglans, dat de wachters bij het graf uit vreeze als dooden werden. Ja ook, de vrienden van Jezus werden straks voor „de twee mannen in blinkende kleederen" bevreesd.

Als nu verhaald wordt, dat Stefanus daar stond voor den Joodschen Raad met het aangezicht als eens engels, dan heeft er iets onbeschrijfelijk heerlijks in zijn verschijning gelegen, op dit moment, toen daar zijn aanklagers tegen hem optraden. Ongetwijfeld heeft zijn aangezicht iets aetherisch, iets transparants gehad. Dat hier enkel sprake zou zijn van een zekere rustige majesteit, die het optreden van Stefanus kenmerkte, doet aan de uitdrukkelijke verklaring dat allen zijn aangezicht zagen als het aangezicht eens engels, zeker te kort. Als Achis tot David zegt (1 Sam. 29 : 9): „Gij zijt aangenaam in mijn oogen als een engel Gods", is dit zeker geen geringe betuiging van hoogachting, maar dit heeft toch niets te maken met de verschijning van David als zoodanig. En het woord van de Thekoïtische vrouw tot David in de zaak van Absalom (2 Sam. 14 : 17):

„gelijk een engel Gods alzoo is mijn heer de koning" wil de wijsheid van David uitdrukken, om het goede en het kwade te onderscheiden in gerichtszaken. In denzelfden zin moet het woord: „mijn heer de koning is als een engel Gods , dat Mefiboseth sprak tot David (2 Sam. 19 : 27) opgevat worden, n.l. in den zin van wijsheid in het onderscheiden van de rechtzaak.

Hier in Hand. 6 : 15 wordt niet gesproken van een zekere hoogachting, integendeel, van alle kanten spande de vijandschap samen. Maar terwijl de Raad zich gereed maakt voor een schijnbaar formeel proces, dat echter van stonde aan de rechtvaardigheid in 't aangezicht sloeg, worden zij door de verschijning van den beklaagde op eenmaal getroffen: daar een hemelsche glans van zijn aangezicht afstraalt.

Ook dit voorbeeld van Stefanus leert, dat reeds in deze bedeeling somwijlen het lichaam verheerlijkt werd. Deze dienstknecht des Heeren, die „vol des Heiligen Geestes" was, mocht in deze ure, toen de storm tegen hem opstak, zulk een leiding en inwerking des Heiligen Geestes ontvangen, dat zijn aangezicht glinsterde van heerlijkheid. En deze aanblik dien de dienstknecht des Heeren bood, was zeker een machtig getuigenis Gods voor de rechtvaardigheid van zijn zaak, tot beschaming van de vijanden.

Deze geestelijke inwerking op het lichaam, die het in meer of mindere mate pneumatisch maakte, was intusschen volmaakt in den opgestanen Christus, aan wien de pneumatische lichamen der opgewekte geloovigen eens gelijkvormig zullen zijn. Vandaar dat de discipelen voor de verschijning van Christus bevreesd worden, waar zij meenden een geest te zien. (Lucas 24 : 37). Ja deze verheerlijking was reeds een wijle zijn deel geweest, toen Hij op den berg voor Zijne discipelen, Petrus, Johannes, Jacobus, van gedaante veranderd werd en Zijn aangezicht blonk gelijk de zon. (Matth. 17 : 2.)

b. Gaan wij nu verder na, dat de Schrift ons ook leert een zoodanige inwerking op het gezichtsvermogen, dat het menschelijk oog realiteiten ziet, die voor het gewone oog onwaarneembaar zijn.

Ook hier moge ons weer een gebeurtenis uit het leven van Mozes, den knecht des Heeren, voor oogen staan. In Deuteron.

34 : 1—4 wordt ons verhaald hoe, volgens het bevel des Heeren, Mozes, op de hoogte van Pisga, den berg Nebo klom vóór zijn dood, en de Heere hem dat gansche land Kanaän wees, van Gilead tot Dan, en het gansche Naftali, en het land van Efraïm en Manasse, en het gansche land van Juda tot aan de achterste zee, en het zuiden en het effen veld der vallei van Jericho, de palmstad tot Zoar toe. En de Heere zeide tot hem: „Dit is het land, dat Ik Abraham, Izak en Jacob gezworen heb, zeggende: aan uw zaad zal ik het geven! Ik heb het u met uw oogen doen zien, maar gij zult daarheen niet overgaan”.

Dat deze woorden niet beduiden, dat Mozes enkel en alleen vanuit de verte het land van Kanaän als een donker silhouet zag afsteken tegen den horizont, maar door bizondere bekrachtiging van zijn gezichtsvermogen, het gansche land van het Noorden tot het Zuiden gezien heeft, is zonder twijfel. Dat blijkt als wij letten op de bede van Mozes, om genade te vinden in de oogen des Heeren, welke bede vooral twee dingen inhoudt, n.l. het overtrekken van den Jordaan, en het bezien van het goede land aan de overzijde. Maar dan wordt die bede om te mogen overgaan niet ingewilligd; wel wordt hem de gunst geschonken van het beloofde land te mogen zien. Het is een gunst en daarom is het meer dan dat hij op een berg van verre de heuvelen van Kanaän ziet; het is een bizonder panorama van heel Kanaän, dat zijn oogen aanschouwen door goddelijke inwerkingen op het oog van Mozes, waarbij de afstand wegvalt. Juist dat van nabij aanschouwen, had hij begeerd, en daarom had hij zoo gaarne willen overgaan. Intusschen mag hij, zonder in te gaan, door genade toch nog het goede land zien, met een oog door goddelijk licht bestraald.

Ook in de geschiedenis van den profeet Elisa komt een dergelijk voorval voor, waarbij het oog bekwaamd werd, te zien, wat voor het gewone gezichtsvermogen verborgen bleef. Toen Dothan belegerd werd met wagenen en paarden om den profeet Elisa te vatten en bij den koning van Syrië te brengen (2 Kon. 6 : 17), en hij met het krieken van den dageraad uitging met zijn jongen, antwoordde Elisa op de verzuchting van den jongen, die zeide: „ach, mijn heer, wat zullen wij doen?”: „Vrees niet, want die bij ons zijn, zijn meer dan die bij hen zijn”. En

toen bad hij, dat de oogen van den jongen geopend mochten worden. En zie, de jongen zag: dat de berg was vol vurige paarden en wagenen rondom Elisa. Zoowel Elisa als zijn jongen zagen dus geestelijke realiteiten, die op dat oogenblik aanwezig waren. De vraag: wat die vurige wagenen en paarden geweest zijn, kan hierbij onbeslist blijven. Misschien is het een engelenheirmacht geweest (verg. Hebreën 1 : 7), die zich als vurige wagenen en paarden aan Elisa's oog vertoonde. Een tegenstelling hiermee vormt het feit, vermeld in 1 Kon. 6 : 18, dat het volk met „verblindheden" geslagen werd, zoodat de bekende weg hun ontging, en zij zich niet meer oriënteeren konden.

Maar niet minder treffend voorbeeld van een gezichtsvermogen, dat het normale te boven ging, vinden wij wederom in het leven van Stefanus; op denzelfden dag van zijn leven, toen Gods heerlijkheid hem bescheen (Hand. 7 : 55). Toen hij zijn rede voor den Raad voleindigd had en in heilige verontwaardiging de ongeloovigheid van zijn volk bestraft had, en daarop de uitbarsting van de haat zijner vijanden volgde: zag hij, vol des Heiligen Geestes, en de oogen houdende naar den hemel, de hemelen geopend en daarin de heerlijkheid Gods, en Jezus, staande ter rechterhand Gods. Hier bij Stefanus ontving het oog het vermogen, om momenteel in te zien in de heerlijkheid van de hemelsche wereld. Niemand anders zag ze. Calvijn is van gevoelen, dat „Stefanus een bizonder scherp gezicht ontvangen heeft, zoodat het door alle hinderpalen heen, doordrong tot in de onzichtbare heerlijkheid der hemelen". „Daarom moeten wij, zegt hij, hier niet te veel redeneeren over het natuurlijke zien; want het is zeker, dat hij Christus allerminst op natuurijlijke wijze of volgens de gewone orde der dingen, maar op bizondere en buitengewone manier heeft aanschouwd". Het blijkt intusschen, dat het lichamelijk oog van Stefanus het orgaan geweest is, om Jezus in de heerlijkheid te zien, want uitdrukkelijk staat er, dat hij de oogen naar den hemel hield (vs 55).

c. Wat eindelijk de verplaatsing van het lichaam aangaat, het is onmiskenbaar, dat meermalen een buitengewone bewegingswijze opgemerkt moet worden, als bepaalde geestelijke invloeden er op inwerken. Wij willen buiten bespreking laten

de opnemingen van Henoch en Elia, die immers waren een ingaan in den staat der heerlijkheid, gelijk als de hemelvaart, die de lichamen der geloovigen wacht. Wij zien veeleer op het bizondere verschijnsel, dat in het aardsche leven soms het lichaam zich op snelle wijze van de eene plaats naar de andere bewoog.

Van Elia vinden wij beschreven, na het godsgericht op den Karmel (1 Kon. 18 : 46), dat hij zijn lendenen gordde, en voor het aangezicht van Achab heen liep naar Jizreël [1]). Als „niet alledaagsche prestatie" wordt dit door Prof. Aalders („De profeten des Ouden Verbonds" pag. 46) verklaard uit de inwerking van de „hand des Heeren". Door goddelijke inwerking werd dus Elia tot een lichamelijke beweging in staat gesteld, die hem vóór Achab, die met den wagen reed, te Jisreël komen deed.

Bepaaldelijk in het Nieuwe Testament vinden wij een zeer merkwaardig voorbeeld van lichaamsverplaatsing. Wij denken aan Filippus, die op eenmaal van den kamerling werd weggenomen, zoodat deze hem niet meer zag. Er staat (Handelingen 9 : 39), dat de Geest des Heeren Filippus wegnam. Dus heeft deze het lichaam op ongewone wijze uit het oog doen verdwijnen door snelle verplaatsing. Naar het oorspronkelijke woord uitwijst, moet dit door krachtige aangrijping van het lichaam geschied zijn.

Laat ons hieraan mogen toevoegen, dat in de gedachtenwereld van de kerk des Ouden Verbonds reeds deze werking en invloed van den Geest Gods ten aanzien van de verplaatsing van het lichaam opgenomen was. Immers de zonen der profeten zeggen na de wegneming van Elia tot Elisa, dat zij oordeelen, dat Elia kan gezocht worden in de bergen. „Misschien, zoo meenden zij, heeft de Geest des Heeren Elia opgenomen, en in een der bergen of dalen geworpen". Naar de theologische gedachte van de zonen der profeten was het dus mogelijk dat het lichaam van den profeet Elia opgenomen en verplaatst was door den Geest (2 Kon. 2 : 16).

Tot deze genoemde werkingen blijven voorzeker de invloeden die op het lichamelijk leven uitgaan, niet beperkt. Er ware nog aandacht te wijden aan meerdere verschijnselen, ook wat het

gehoor aangaat. Bijv. aan wat ons in 2 Kon. 7 : 6 verhaald wordt, dat de Heere de Syriërs, die Samaria belegerden, verdreef, doordat Hij hun deed hooren een geluid van paarden, een geluid eener groote heirkracht, en op wat 2 Kon. 19 : 7 vermeldt van een gehoor-inwerking, waardoor de koning van Assyrië een „geest" gegeven werd, een geestesgesteldheid, waarbij hij een „gerucht" hoorde (v.g. 2 Kon. 19 : 9). Of wat het contact aangaat met de hemelsche dingen, zou de wonderlijke gebeurtenis uit Paulus leven verhaald in 2 Cor. 12 ter sprake komen.

Intusschen was het ons doel niet, een volledig overzicht van deze verschijnselen te geven, maar met eenige voorbeelden aan te toonen, dat ook buiten de godsopenbaring in engeren zin, waarbij aan profeten en apostelen de heilsraad Gods medegedeeld werd, geestelijke invloeden bestonden, waardoor het lichamelijk leven meermalen een bizonder aanzien had en tot bizondere werkingen in staat gesteld werd.

Of deze gegevens nu ons recht geven, om daarmede de mogelijkheid te staven, dat ook buiten het terrein van de bizondere Godsopenbaring zulke geestelijke invloeden op het lichamelijk leven bestaan kunnen, is een vraag, die zeker ontkennend moet beantwoord worden. De gansche Godsopenbaring is één, al staat niet alles even dicht bij het centrum. Wat toen geschiedde, was bizonder, en behoorde niet tot den gewonen gang der historie, of der kerk. Een andere vraag is echter, of niet in bizondere tijden van Gods Kerk zich soms zintuigelijke werkingen geopenbaard hebben, die boven het normale uitgingen. Het karakter der bizondere openbaring wordt zeker geenszins geschaad, indien wij toestemmen, dat de Heere tot bewaring van Zijn Kerk, en tot handhaving van Zijn Woord in bizondere tijden, ook bizondere werkingen verwekte. Opmerkelijk blijft de geschiedenis van de „Trembleurs des Cevennes" tijdens de Hugenoten-vervolging in Frankrijk, na de opheffing van het edict van Nantes, welke spreekt van verschijnselen, waarbij men geheel uit de verte aanrukkende troepen van den vijand zag naderen, en de spionnen onder de vergaderde geloovigen ontmaskerd werden.

Op de lichamelijke verschijnselen, die door reflectie van gemoedsaandoeningen en zielsgesteldheden veroorzaakt werden, zooals bij verschillende godsdienstige bewegingen opgemerkt

zijn geworden (ook uit de historie van de Afscheiding en van het Réveil waren hier meerdere voorbeelden bij te brengen), hebben wij voor ons onderwerp, niet nader in te gaan.

Wij meenen echter niet te veel te zeggen, als wij in de geestelijke werkingen op het lichaam des menschen, zooals ten aanzien van zijn verschijning, gezichtvermogen en verplaatsing een zwak voorbeeld zien van wat volkomen in het pneumatische lichaam gevonden zal worden. Het lichaam in den staat der heerlijkheid zal zeker meer dan Mozes op den berg, glinsteren van goddelijken glans, het oog zal inzien in de werkelijkheden van het koninkrijk van Christus, het oor zal hooren de hemelsche stemmen; en het verkeer en de verplaatsing der lichamen zal insgelijks de tijdelijke grenzen overschrijden. De werkelijkheid der toekomende eeuw zal in harmonische samenleving van haar maatschappij den ontzaggelijken vooruitgang der tegenwoordige wereld overtreffen. Intusschen blijven al deze dingen voorwerp van geloovig uitzien, terwijl wij uit den hemelen onzen Zaligmaker verwachten, die ons vernederd lichaam veranderen zal, opdat het gelijkvormig worde aan Zijn heerlijk lichaam, naar de werking, waardoor Hij ook alle dingen Zich Zelve kan onderwerpen (Filip. 3 : 21).

KRONIEK.

Broed-eieren. — „Zielzorg” aan „zielverzorgers”. — Catechetisch-plichtbewustzijn. — Van archieven en kerkschatten. — Lectuur over en uit den reformatietijd.

Nu ik dit schrijf, ligt de predikanten-conferentie weer achter ons. Belangrijk, óók omdat zij zooveel te denken gaf. Zie, ook al komt men niet tot conclusies, dan nóg is het goed, dat er eens wat gepraat wordt. Men krijgt zoo weer stof tot denken.

Op den sluitings-middag van de conferentie bevatte het „Geldersch Dagblad” het volgende bericht:

> „De vereeniging „De Exposant heeft haar leden doen toekomen een broedeierenlijst. Hiermede beoogt zij het onderling verband te bevorderen, door deze lijst is men in staat te zien welke soorten worden gefokt en is tevens de betrouwbaarheid grooter, terwijl de in- en verkoop wordt vergemakkelijkt.
>
> Daar de vereeniging haar leden over het geheele land telt, is het voorzeker een uitstekende gedachte geweest, deze uitgave zoo vroeg en volledig mogelijk te doen.

Bedoelde de berichtgever een geestige allegorie?

Intusschen, het is goed, dat predikanten elkaar eens ontmoeten; ook om elkaar te helpen in dingen van het persoonlijk leven. Zeker, de „zielzorg aan zielverzorgers” is veelal een vergeten iets. En toch, ook dominees hebben zooiets als een eigen ziel, met eigen nooden en eigen moeiten en eigen vragen.

Dat is begrepen door den schrijver Ottmar Ott, die in 1898 een boekske gaf van ongewonen aard. Hij noemde zijn werkje: „Dein Wort ist meines Fusses Leuchte”. Ein Pastorale und Vademecum für alle Lagen im persönlichen und amtlichen Leben des Geistlichen, aus Schriftworten.

Eigenaardig, dat dit boek zoo onbekend bleef. De tegenwoor-

dige uitgever is mij onbekend. Ik kon niet uitvinden, wat het kost. Drie groothandel-verzendhuizen meldden: „Unbekannt". Dit is erg jammer. Ook al spreken er uit het boek Duitsche toestanden, toch is het in menig opzicht zóó teer en zoo juist, dat het werkelijk in moeilijke oogenblikken ons sterken en opbeuren kan; juist omdat het Gods Woord laat spreken.

Eenzelfde doel als Ott beoogde ook Lic. Dr H. Werdermann in zijn „Seelsorge an Seelsorgern". Hoewel meer redeneerend, meer bespiegelend en theoretiseerend dan het genoemde werk, is toch ook Werdermann's boekje (80 pag.) vol van allerlei opmerkingen, waardoor het gebrek wordt aangewezen en tegelijkertijd toch ook een lichtpunt wordt getoond. Dit boekske (uitg. Gütersloh, 1921), wenschen we — neen, géén Nederlandsche vertaling, daarvoor is het weer te Duitsch — maar wel een Nederlandsche bewerking, of een Nederlandsch pendant.

Werdermann is overigens toch de man, die de predikanten in onderscheidene uitgaven toespreekt op ietwat ongewone, meer zeker zeldzaam frissche manier. In zijn „Wir Pastoren" (Gütersloh, 1919, 156 pag.) zegt hij, dat „wir" (dat zijn de Duitsche predikanten), een nieuw „Pastoren-ideal" behoeven. Speciaal de opleiding wil hij veranderd zien. Wil iemand alleen maar de beginselen van het Hebreeuwsch, maar wat meer van natuurwetenschap leeren – laat hem zijn gang gaan. Vooral echter moet er zooveel mogelijk gelegenheid zijn zich te oriënteeren om het „gegenwartige" gegeven. Voor elk theologisch student is minstens één Semester noodig, in 't welk hij „Auseinandersetzung mit der modernen Naturwissenschaft, Beschäftigung mit dem Sozialismus u. s. w. treiben soll". Ja, ja — maar als dat in één semester gebeuren moet, dan vrees ik, dat we heel veel jonge dominees krijgen, die van de dingen precies te weinig weten, omdat ze er precies slechts een zeer oppervlakkigen indruk van hebben.

Onbillijk is Werdermann, wanneer hij het gebrekkig catechiseeren, dat hij bij sommige catecheten signaleert, bijna geheel op rekening van de opleiding schrijft. De student zal zich „sehr stark damit entschuldigen können, dass auf diesem Gebiet so gut wie alles an ihm versäumt worden sei. Im Rahmen der Vorlesung so gut wie nichts über Methodik, nichts von Psycho-

logie" (pag. 142). Dit is onjuist — óók, en niet het minst voor de Duitsche theologie. Trouwens, W. werd dan ook door den Königsberger Uckeley op de vingers getikt. „Schelten ist leicht, wissen ist besser" zei deze. Hij beschuldigt W. ervan, dat deze zijn argumenten enkel aan de „Vergangenheit" ontleent.

Werdermann is echter niet zóó maar verslagen. Vrijwel geheel negeerde hij de scherpe critiek. En dat in zóóverre terecht, als er soms ook weer persoonlijke kwestie achter stak. Immers maar al te zeer bleek, dat men deze onvoorzichtigheid van W. uitbuitte om den vrijmoedigen criticus, en den in menig opzicht moedigen getuige te „hakken".

In 1921 verscheen ook Werdermanns „Mehr Katechetisches Pflichtbewusstsein" in tweeden druk (104 pag.). Dit werkje mag gevoegelijk een „Bussruf, Weckruf und Arbeitsruf" heeten — zooals Eberhard het betitelde. En het kan meer dan één catecheet met langen pijp en viltpantoffels, die ijverig „vragen" laat leeren en het verder „wel gelooft" van dienst zijn dit ernstige boekske eens te lezen.

Ondertusschen „tapt" W. hier ongetwijfeld wel uit ietwat ander „vaatje", dan in de gewraakte zinnen in „Wir Pastoren". 't Geen niet wegneemt, dat zijn woord tóch vèr klinkt.

Wel hebben we op meer dan één punt bezwaar tegen Werdermann. Hij is verre van Gereformeerd. Kabisch is zijn man. „Religion ist lehrbar", zei deze. Werdermann zegt het, practisch, ook. De methode van W. is er eene, die past in de school van Niebergall. En dus uitermate subjectivistisch.

Maar met dat al zegt W. heel veel wáre dingen.

Die wij ook wel eens overdenken mogen.

De gelegenheid is hier schoon om even te wijzen op een eigenaardig boekske van Bretschneider: „Der Pfarrer Is Pfleger der wissenschaftlichen und künstlerischen Werke seines Amtsbereichs". Het boek (VIII plus 199 pag), verscheen reeds in 1918 in Breslau, maar kwam me pas onlangs in handen.

Hier is heel wat, waaraan wij Nederlandsche, Gereformeerde dominees, niet veel hebben. Antiek snijwerk uit de 10 en 13e eeuw — hebt gij het in uw kerk? Fresco's uit de vijftiende —

zitten ze onder de kalk in uw kerk? Hebt gij noodig te weten, hoe gij „mit Konservierung wurmfrässigen Holzes" moet omgaan, sinds gij U niet meer bekommert om de vermolmde canapé-poot van uw studenten-verblijf? Maar van den anderen kant is hier veel, dat ieder predikant moet interesseeren. Hoe kan het archief der kerk het best worden bewaard, zóó, dat ook het nageslacht en de wetenschap er nut van hebben. Iedere kerk heeft wèl een archief. Zou er althans een kunnen hebben; en had er een gehad, als zij niet archief-vernietigers of -stelers of -ruïneerders gehad had. „Colligite fragmenta, ne pereant".

Geeft bovenstaand werkje interessante dingen voor en over het heden met betrekking tot de toekomst, merkwaardig is het, dat ook in Duitschland, met zijn enorme duurte en zijn geringe koopkracht, (ook en allermeest onder theologen), de belangstelling in vragen betreffende het verleden zoo groot is. De kerkgeschiedenis, speciaal die uit de reformatorische eeuw, wordt in den boeken-catalogus op waardige wijze vertegenwoordigd. Het is me een raadsel, hoe bijv. het XX plus 851 pag. groote werk van Dr L. Arbusow over „Die Einführung der Reformation in Liv.-, Est- und Kurland" (uitg. Leipzig), in dezen tijd verschijnen kon. In het voorjaar van 1914 begon Arbusow, die Hoogleeraar is aan de Lettlandsche Hoogeschool te Riga, de bronnen en oorkonden, die op bovengenoemd onderwerp betrekking hebben, te bearbeiden. Sinds vele jaren had hij ze verzameld en geordend. De bedoeling was in 1917 bij het Reformatie-Jubileum in de Baltische landen, het boek uit te geven. Maar de oorlog verhinderde 't plan. In 1918 begon men met den druk en in 1921 was het werk gereed. Nu kost het in Nederland twee-en-twintig gulden [1]). In Duitschland honderdduizend mark. Precies een dominees-tractement. In 1922 werden van het werk 170 exemplaren verkocht. De oplage bedraagt eenige duizenden......

Merkwaardig en bizonder interessant is de brochure-reeks

---

[1]) In den tijd die verliep tusschen 't schrijven en 't corrigeeren van deze Kroniek, is de prijs verhoogd. Gisteren (11 April) zag ik in een Catalogus hetwelk geprijsd met een „Grundzahl" van 75, dat is dus zevenendertig en een halve gulden. Voor Duitschland kost het nu honderdtachtigduizend mark!

„Flugschriften aus der Reformationszeit in Faksimiledrucken”. In 1922 kwamen een zestal nummers uit. Voor het geld weinig (non multa) en toch veel (multum). Verder kreeg de „Kruisgemeente” van Posen een beurt, (Lic. Dr Th. Wotschke, 161 pag., 1917); ook werd „die erste ordentliche Kirchenvisitation” in de provincie Saksen behandeld (Nebelsieck, 74 pag., 1917); Werncke gaf een vergelijking van de Zwitschersche en Duitsche Reformatie, en teekende beider verhouding (IV en 89 pag., 1918); een keur uit Luthers werken werd door onderscheiden theologen verzorgd (herausg. Borcherdt, dl. 2: VIII en 420; dl. 3 CIX en 327 pag.)

En nu grijp ik nog maar enkele van de voornaamste.

Er behoort heel wat toe om „bij” te blijven!

J. WATERINK.

RECENSIËN.

Jaarboek ten dienste van de Gereformeerde Kerken in Nederland 1923 onder redactie van de predikanten G. DOEKES en J. C. RULLMANN, zevende jaargang.
Oosterbaan & Le Cointre, Goes; prijs ing. f 0.80, gecart. f 1.—.

Deze recensie komt wel wat laat en het bleek mij dat de uitgevers met eenig ongeduld wachtten; ik kan ze echter hiermee troosten dat, mocht eene aanbeveling wat achteraan komen met het oog op den zevenden jaargang, die toch weer voor heeft dat zij dan heel vroeg is opzichtens den eventueelen achtsten jaargang. Men bedenke toch dat zoo'n jaarboek door mij met de grootste belangstelling gelezen wordt, ja met bizondere piëteit. De lezing is mij eene stichting. Zij roept vele herinneringen, vragen, en vaak rijke gedachten van dank en van vertroosting in mij wakker. Dat begint al bij het voorwoord! Waarom, zoo vraag ik dan bij mij zelf, zijn er nog immer kerken die aan de Redactie en uitgevers haar medewerking tot het verkrijgen van een betrouwbare Statistiek onthouden? Ik kan er mijn goedkeuring aan hechten dat die kerken geteekend worden in de Statistiek. De nagekomen berichten herinneren mij dat de dood nimmer ophoudt met zijn werk en dat van zijn sikkel blijkbaar nooit de scherpe snede stomp wordt. De kalender getuigt zeer luide van Gods goedheid. Na Juni heeft bijna elke maand haar ambtsjubilea; dit wijst nog op de oude bedeeling waaronder de candidaten van Kampen allen op dezelfde dagen hun candidaatsexamen deden. Hoe verder de jaren voortschrijden des te meer zullen deze ambtsjubilea vallen, verdeeld over alle de twaalf maanden des jaars. Wat hebben wij toch hoog bevoorrechte broeders onder onze collega's! Er zijn daar onder die hun veertigjarig, ja zelfs die hun

vijftigjarig ambtsjubileum hopen te vieren. Al lezende de namen dergenen die hun vijfentwintig jubileum denken te vieren, schiet ons gebed omhoog: leer ons alzoo onze dagen tellen dat wij een wijs hart mogen bekomen! De alphabetische naamlijst der kerken stemt tot dank en doet de hoop verlevendigen dat de Koning der kerk nog op meerdere plaatsen Zijn kerk tot openbaring zal leiden. De naamlijst der predikanten doet ons nieuwe broeders begroeten; de necrologie zegt echter dat deze lijst geen schommelingen kent maar steeds langer wordt; dat zij nooit afneemt maar altijd door aangroeit. De Statistiek begint in het Noorden en doet ons in het Zuiden haast van vreugde opspringen in den Heere en wij zien al een particuliere Synode van Limburg in het minder verre verschiet. Een enkel foutje sloop hier nog in. *Nieuwaal* zal wel bij *Gameren* moeten worden gerekend; hoewel de historie ook hierin wel een woordje mede zal hebben gesproken en derhalve *Nieuwaal* niet zonder reden ook nog onder *Zuilichem* wordt geteld. Een kleine voldoening lag in het feit dat geen der vele kleine kerken van onze classis werd gevonden onder de „geteekenden"; hetgeen met geen der kerken van onze provincie het geval bleek te zijn. De Christelijke pers groeit gestaâg, trots het smadelijk spreken over de Kerkbodes. Nijd is eene verrotting der beenderen! Het getal der vereenigingen voor onderwijs en dat der stichtingen van barmhartigheid wast vast in tal en last tot eere van Hem, Die onze Hoogste Profeet en barmhartige Hoogepriester is. Het kerkelijk overzicht schenkt bizondere aandacht aan het emeritaat van Ds B. van Schelven van Amsterdam. Hieruit spreekt warme piëteit en groote kennis van de histoire contemporaine, den jubilaris waardig en tot lof van den redacteur. Het stuk van Dr Aladar Szabó heeft zijn pendant gevonden in het niet minder orienteerend opstel van Alex. Csekey over de Hongaarsche Gereformeerde kerken van Tsjecho—Slowakye.

Voor de lezing van het *in memoriam* neem ik ieder jaar afzonderlijk tijd. Die tijd is mij een droevig blijde tijd! Een

tijd van dankbare aanbidding! Dan wordt mij mijn Koning zoo groot! Dan overdenk ik de trouw van mijn God! Dan is de gedachtenis van vele rechtvaardigen mij ten zegen! Dan spreken zij ook nadat zij reeds zijn gestorven! Dan wordt mij herinnerd dat de Heere den een meer talenten schenkt dan den ander en dat het er vooral op zal aankomen of wij getrouw zijn geweest in het woekeren met dat talent en die gaven, die ons zijn toevertrouwd. Dan lees ik van rijken zegen dien de Heere keer op keer schenkt door den arbeid van zoovele eenvoudige dienstknechten. Dan lees ik dat het onze voortrekkers bij hun zoo schrale bezoldiging toch niet ontbroken heeft aan den wonderen bijstand van God. Te veel zijn mijne gedachten om die te kunnen mededeelen in een kort bestek. Al bevatte ons Jaarboek niets dan dorre cijfers en daarnaast het *in memoriam*, dan zou ik het al even min kunnen missen als dat nu het geval is met al zijn gegevens. Uit dit in memoriam zou ik aanhalingen willen doen, uit die van een ieder der gestorven broeders, doch dit gaat niet; dit is goed ook: ieder, klein ende groot, moet die korte schetsen zelf lezen. Wij predikanten moeten er bij de leden op aandringen dat het jaarboek zij in elk gezin. Daarin moeten zijn: een Staten-bijbel; de drie-formulieren; het gereformeerd kerkboek; minstens een der gereformeerde bladen; een gereformeerde scheurkalender *en ons jaarboek*. Het zal, bijaldien het zoover nog niet is, eens nog wel zoo ver komen, althans wij moeten er naar streven dat het zoover kome. Omdat ik echter niet al te zeker ben dat het al zoover is, wil ik uit het in memoriam van den laatsten gestorvene eene aanhaling doen en daarmede besluiten. Eene heerlijke episode uit het zoo rijk gezegende leven van *Wietse Sjoerds Veltman*. „Treffend waren de uitreddingen hem door den Heere op zijn gebeden geschonken. Eén voorbeeld daarvan kan ik niet nalaten mede te deelen. Tijdens zijne verloving met *Geeske Vlieg*, werd de laatste ernstig ongesteld, zoodat er geen hoop op beterschap was. Gelezen werd aan tafel Hiskia's krankheid

en hare levensverlenging, welk hoofdstuk bij de huiselijke godsdienstoefening aan de beurt was. „Komaan, zei Veltman, laat ons den Heere bidden om herstel en leven voor onze lieve Geeske." En hij bad en zij genas. Vijftien jaar later was zij weer ernstig ziek. 't Leek hopeloos. „Vader", zoo zei ze, „de vijftien jaren zijn om." „Welnu, lieve, dan zullen wij bidden, dat je nog 15 jaren leven moogt", was 't antwoord. Zij herstelde andermaal en toen zij later heenging was het op den datum af vijftien jaren na haar laatste ernstige krankheid."

Ons Jaarboek kan ons leeren dat wij een God hebben die wonderen doet, Die kan genezen op het gebed, Die hoort degenen, die Hem aanroepen in den dag der benauwdheid.

G. KEIZER.

Dr J. WATERINK. **Plaats en methode der ambtelijke vakken.**
Zutphen. Drukkerij Nauta & Co. 1923.

De vaardige kronieker van ons Tijdschrift, Ds J. Waterink te Zutphen, is den 23sten van de vorige maand aan de Vrije Universiteit te Amsterdam gepromoveerd tot doctor in de theologie. De Senaat heeft zijn proefschrift van zulk een beteekenis geacht, dat de auteur bij de promotie het praedicaat *cum laude* verwierf. Het verheugt ons den trouwen medewerker aan ons periodiek met zoo glansrijk resultaat van zijn studie te mogen feliciteeren.

In vele jaren is in ons vaderland geen dissertatie over een onderwerp uit de ambtelijke theologie verschenen. Dr Waterink voelde zich tot deze groep der theologische vakken aangetrokken en heeft ons een studie geschonken, die ongetwijfeld nog jaren lang met eere zal genoemd worden. De beteekenis van het proefschrift ligt vooral hierin, dat Dr Waterink positie nemend in het Gereformeerd beginsel het object van de vierde groep der theologische vakken zuiver heeft gegrepen, ingedacht, omschreven en tegenover andere

richtingen gehandhaafd, en daarbij voor een methodiek dezer vakken op wetenschappelijken grondslag den weg heeft gewezen.

In hoofdstuk I en II beschrijft hij den stand der kwestie en waardeert het gevondene. Zeer juist teekent hij de oudere school in Duitschland als de historisch-theoretische en de nieuwere als de empirisch-psychologische richting, om daarna in den breede te beschrijven welk standpunt de Gereformeerden van den jongsten tijd in Nederland hebben ingenomen. Zonder eigen zelfstandigheid te verliezen bouwt hij voort op den principieelen grondslag door Kuyper in zijn Encyclopaedie gelegd en volgt hij in de methode den weg door ondergeteekende ingeslagen.

Met de „praktische" theologie der Schleiermacherianen maakt hij tabula rasa. Na zulk een uiteenrafeling kan niemand onder ons meer van „praktische" theologie blijven spreken. Kostelijk is zijn betoog dat de Schleiermacherianen zich ten onrechte op Voetius beroepen. Hun „practische" theologie is heel wat anders dan de *theologica practica* der oude Gereformeerden. Kuyper sluit zich veel dichter bij Voetius e.a. aan dan Schleiermacher.

In het thetisch gedeelte waagt de auteur een poging om de noodzakelijkheid der ambtelijke vakken op wetenschappelijke en logische gronden te vindiceeren. Hij gaat uit van de idee, dat God in Zijn Woord en door Zijn Woord organisch wérkt en vindt in de eerste drie groepen der theologie organische werking ten opzichte van het *zijn*, het *zichtbaar zijn* en *het bewustzijn* van de Waarheid, en in de vierde groep *het organisch worden van het zichtbaar zijn en het organisch worden van het bewustzijn.* Het orgaan dat God ons gaf om de wording van het zichtbaar zijn en de wording van het bewustzijn der waarheid Gods te dienen is het *Ambt.* Hier doet Dr Waterink in aansluiting aan Kuyper een stap vooruit en bevestigt positief de waarheid van hetgeen hij neerschreef op bladz. 133 dat de ambtelijke theologie niet haar uitgangspunt moet nemen, ook niet ten deele, in de practijk, maar in de kenbron der theologie. Zij

is geen „Gegenwartsgeschichte", maar is *wetenschap*, die in de H. Schrift haar principium heeft.

Bij deze omschrijving van het object ligt de weg open voor de methode. Wat de schrijver hier geeft is uitermate belangrijk omdat het niet bij algemeene beschouwingen blijft, maar hij met voorbeelden aantoont hoe het nu methodisch in onderscheidene vakken toegaat. Het sterkst staat de auteur in het laatste hoofdstuk, waar hij resultaten van empirisch-psychologisch onderzoek voor de catechese geeft. De curven zijn belangwekkend. Voor mij is vooral van gewicht dat Dr W. door empirische methode op menig punt tot hetzelfde resultaat kwam, dat ik langs anderen weg bereikte. Over de z.g. experimenteele methode, gebruikt bij het onderzoek der religieuze verschijnselen, zou nog wel een en ander in het midden te brengen zijn. Gaarne had ik gezien, dat de auteur voor de toepassing dezer methode wat meer restricties had gemaakt en het relatieve sterker benadrukt.

Het is te hopen dat deze (uitstekend uitgegeven en door betrekkelijk weinig drukfouten ontsierde) dissertatie door onze theologen zal gelezen worden en vruchtbaar zijn voor de ambtelijke bediening.

Maar vooral hoop ik dat door deze studie Dr Waterink en anderen een krachtigen stimulus zullen ontvangen om principieel en methodisch tot den opbouw der ambtelijke vakken mee te werken,

En als we dan eens hebben, wat God na enkele jaren ons genadiglijk schenke, een Geref. Homiletiek, een Geref. Catechetiek, een Geref. Liturgiek, een Geref. Poimeniek, enz., dan moet iemand weer eens een dissertatie schrijven over object en methode der ambtelijke vakken.

Die toekomstige promovendus zal dan Waterink's studie het beste kunnen waardeeren, en haar voor de Leitmotive dankbaar zijn; hij zal echter niet meer in onderdeelen zoo schematisch behoeven te werk te gaan als zij, die tot dusver over ambtelijke theologie schreven, vi coacti, moesten doen.

T. HOEKSTRA.

Ons Arsenaal. Christelijke Brochurenreeks onder redactie van Dr H. KAAJAN en Dr J. WATERINK. Zutphen. J. B. van den Brink & Co.

Van deze populaire apologetische geschriftenserie zien thans de eerste nummers van de vierde reeks het licht. Dr Waterink geeft in eenvoudigen vorm antwoord op de vraag, wat te denken van het occultisme. Dr Keizer, een uitnemend kenner van de historie onzer kerken, teekent in No. 2 en 3 in krachtige lijnen het begin en het beginsel der Afscheiding. Dit voortreffelijk geschrift, thetisch van bouw, biedt verweer tegen de scheeve voorstelling en partijdige beschrijving die Prof. Dr J. Lindeboom van Groningen in Reitsma's Geschiedenis der Hervormde kerk van de Afscheiding geeft. Ook de valsche voorstelling die het veertiendaagsche bijblad van *De Nederlander* vóór enkele weken van Ds H. de Cock gaf, wordt recht gezet.

Dit boekje moest onder onze jonge menschen in duizenden exemplaren verspreid worden.

T. HOEKSTRA.

Dr A. Kuyper. Dagen van goede Boodschap. II. De Paaschmorgen.
Kampen. J. H. Kok. 1923.

Stichtelijke lectuur van het beste genre. Heerlijke gedachten. Sublieme stijl.

Werkt bevruchtend in op het denken van hen, die over Paaschstoffen zullen preeken.

Geschikte lectuur voor Kerkleden, die den dienst des Woords niet kunnen bijwonen.

T. HOEKSTRA.

ONTVANGEN BOEKEN.

Woord en Daad, Tijdschrift voor Inwendige Zending. Afl. 1. Tweede Jaargang.

N. V. Mij. Boekhandel voor Inwendige en Uitwendige Zending te 's Gravenhage, 1923.

Dr A. Kuyper. *De Middelaar Gods en der menschen.*

Kampen. J. H. Kok 1923.

Dr A. Kuyper. *Dagen van goede boodschap. De Paaschmorgen.*

Kampen. J. H. Kok 1923.

Js. van der Linden. *Een onhoudbaar standpunt.*

's Gravenhage. J. Bootsma 1923.

Lic. Dr M. Thilo. *Der Prediger Salomo.* Neu übersetzt und auf seinen Gedankengang untersucht.

Bonn. Marcus und Webers Verlag 1923.

Dr J. Waterink. *Plaats en methode van de ambtelijke vakken.*

Drukkerij Nauta & Co. Zutphen 1923.

Statenbijbel afl. 11—16.

Kampen. J. H. Kok 1923.

Handboekje voor de Geref. kerken in Ned. Oost-Indië.

Bandoeng. K. Overzet 1923.

L. J. van Wijk. *Wellicht een oplossing?*

Amsterdam. Bureau Inw. Zending 1923.

De Bijbel. Opnieuw uit den grondtekst vertaald door en onder leiding van Dr H. Th. Obbink.

Nieuwe Testament afl. 1.

Amsterdam. S. L. van Looy 1923.

Dr A. Bruining. *Verzamelde Studiën.* Eerste bundel.

Groningen. P. Noordhoff 1923.

B. A. Knoppers. *Kerk en rijpere jeugd.*

Goes. Oosterbaan en le Cointre 1923.

Dr H. Bouwman. *Het reformatorisch Beginsel of De Afscheiding beoordeeld naar het Geref. Kerkrecht.*

Zutphen. J. B. van den Brink & Co. 1923.

INHOUD VAN DEN 23STEN JAARGANG.

ARTIKELEN.

RECENSIËN.
